

Tersánszky J. Jenő – Grecsó Krisztián: „Cigányok”. Találkozás a rendőrökkel a Katona József Színházban

SULYOK Judit

A színház feladata, hogy tükröt tartson a világnak, hogy önmagunkra és életünkre ismerjünk, és elgondolkodjunk, helyesen élünk-e. A rendőrtiszthallgatók és oktatóik a cigányok ellen elkövetett gyilkosság sorozattal és annak vizsgálatával foglalkozó színdarabot nézték meg, és utána beszélgettek az alkotókkal: az író, a rendező és a színészek, valamint a rendőrök találkozása a résztvevők számára jó alkalom volt a kérdéskör érzékenyítésére.

Egy közönségtalálkozón folytatott beszélgetést szerettem volna lejegyezni. A „Cigányok” című előadáshoz kapcsolódóan már több hasonló találkozó volt a Katona József Színházban: voltak roma fiatalok Felsőzsolcáról, roma aktivisták, most pedig a rendőrség, pontosabban a rendészeti felsőoktatás képviseltette magát. Arról beszélgettünk, milyenek vagyunk, milyen környezetben élünk, és milyen egy ilyen környezetben rendőrnak lenni.

Megszólalók:

Máté Gábor, a Katona József Színház igazgatója, a darab rendezője

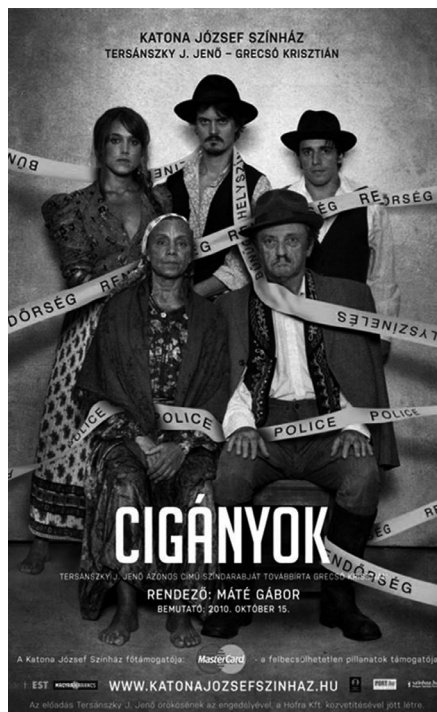
Grecsó Krisztián író, a „Cigányok” című színdarab társszerzője

Dr. Németh Zsolt ny. r. ezredes, kriminológus

Dr. Valcsicsák Imre professzor, etikatanár

Dr. Hautzinger Zoltán egyetemi docens

Dr. Sivadó Máté r. százados, kriminológus



Máté Gábor: Úgy kezdődött, hogy szerettem volna csinálni egy előadást a mai magyarországi helyzetről. Súlyos problémának tartom, hogy ma Magyarországon előfordulhat, hogy valaki lelő egy embert csak azért, mert cigány. Kíló, mint az állatokat. Úgy gondoltam, tennem kell valamit. Fontos, hogy nem akartuk idealizálni a helyzetet,

tehát nem arról van szó, hogy nincs semmi probléma, szépen megférnek ők is egymással, mi is velük, aztán jön egy rossz ember, aki belő az ablakon – mert ez így nem igaz. Viszont azt is végig akartuk gondolni, hogy milyen lehet rendőrnnek lenni. Milyen lehet behatolni a rendőrnnek egy egészen más kulturális közegbe. Meg tudom érteni, ha ezek az emberek félnek oda bemenni, és közben joggal félnek a romák is.

Grecsó Krisztián: A minap egy egész napot töltöttem egy rendőrkapitányságon, ahol interjút szerettem volna készíteni az ottani rendőrökkel. Úgy tűnt, akarnak mondani valamit, de a diktafon láttán zárkóztak maradtak. Amikor a rendőrkapitány megjött, és a diktafont eltettem, előtört belőle, mennyire el vannak keseredve amiatt,



hogy lehetetlen helyzetben kell dolgozniuk, mennyire magukra vannak hagyva, s hogy a különböző kulturális világok között mennyire nincsen semmiféle átjárás. Erre a helyzetre senki sem készíti fel őket. Az az abszurd helyzet állt elő, hogy ugyanazt a nyelvet beszélnek, mégsem értik meg egymást. Neki kell ebben a helyzetben ott lennie, neki kell helytállnia.

Sivadó Máté: Nagyon méltányos rendőrkép született ebben az előadásban, szeretnék gratulálni a szereplőknek és a rendezőnek! Fontos, hogy a rendőrnnek nem csak nálunk nehéz, mindenhol az. Természetesen jobb modern eszközökkel dolgozni, jobb fizetésért, jobb vezetői struktúrában, ahol a sztálinista módszerektől már elszakadtak, jobb ott beosztottnak lenni. De mindenhol nehéz a kisebbséget kezelni, Amerikában is nehezen megy be a rendőr Bronxba. Érthető, hogy fél, amikor mégis kénytelen rá. Egy ilyen helyzetben mindenki félne a helyében. Nem a rendőr fél, ott mindenki fél, aki nem onnan jön, és nem ismeri a körülményeket.

Valcsicsák Imre: Nem tudtam rendőrszemmel nézni, mert a darab nem rendőrökről szól, és nem rendőrnnek. A darab arról szól, hogy ki kitől fél. Tehát a darab a mi világunkról szól, olyan világról, amelyben mindenki fél mindenkitől. Ez rettenetes, nem normális viszonyrendszer. Sajnos ilyenek vagyunk.

Németh Zsolt: Számomra az volt a legszebb pillanat, amikor Áskará, a cigány fiú és a két rendőr némán egymásnak feszül, mereven, szinte gyűlölettel a szemükben – ott, abban a pillanatban nagyon hitelesen mutatták meg a kölcsönös félelmet. Én a rendőrhallgatóknak mindig hangoztatom: a rendőrnnek úgy kell intézkednie, hogy az emberi méltóságot sosem szabad figyelmen kívül hagynia, és akkor nem kell félnie. Tévedés az, hogy a rendőrnnek harcolnia kell az utcán. A rendőrök ábrázolása hiteles tehát, de vajon a cigányokat is sikerült jól megmutatni? Igaz-e, hogy ők ilyen sunyik, egymást is becsapják?

Máté Gábor: Tartottunk közönségtalálkozót roma fiatalokkal. Megrendülten ültünk. Az ő beszédükből az derült ki, hogy igaznak látják, ahogy őket ábrázoltuk. Rész-

leteiben nem láttak mindent pontosan igaznak, de összességében igen. Volt egy olyan találkozó is, amikor aktivisták jöttek el. Döbbenetes volt, mert ők teljes mértékben kiérték maguknak az ábrázolásunkat. Ők mind tanult, egyetemet végzett roma fiatalok voltak. Megdöbentő volt, amikor az egyik feltette a kezét, és azt mondta, hogy hetven nevetést számolt össze a második rész alatt. Tehát ez azt jelenti, hogy az illető eleve úgy ült be, hogy elkezdte számolni. Ő semmilyen értelemben nem az előadást nézte, hanem a cigányság problémáját nézte ezen keresztül.

A második részben, annak ellenére, hogy tél van, a cigány szereplőket szinte teljesen levetkőztettük, és a lábszárukat bekentük egy olyan anyaggal, ami egyébként az ausztrál bennszülöttek testfestésére emlékeztet. Tehát szándékosan van egy kitágítása ennek az egész „mélyvilágnak”. Olyan eszközöket használtunk, hogy nyilvánvalóvá váljon, nem a dokumentumszerű ábrázolás a cél.



Hautzinger Zoltán: Benem az a személyes érzés alakult ki, hogy imádtam a darabot mindaddig, amíg meg nem láttam a rendőrségi láthatósági mellényeket. Akkor elkomorodtam, és hirtelen a valóságot képzeltem magam elé, onnantól sokáig utáltam a darabot, mindaddig, amíg az egymást követő párbeszéd, jelenetek hatására megint magával tudott ragadni az, hogy mégis színházban vagyok és színházi közegben, egy darab eljátszásának vagyok a részese.

Máté Gábor: Örülök, hogy ezt mondja, mert ez volt a szándékom. Pont az volt a célom, hogy a néző feledkezzen bele, teljesen varázsolja el az első egy óra, mert azt szerettem volna érzékeltetni, milyen lehet az, amikor egy életbe belőnek az ablakon. Ártatlan emberek haltak meg. Azt akartam érzékeltetni színházi eszközökkel, milyen lehet az a pillanat, amikor valaki elindul reggel, ad egy puszit a feleségének, fogja a táskáját, kilép a lakásából, és lelövik, csak azért, mert cigány. Egy olyan helyzetben, amikor ez elvileg nem fordulhat elő.

Németh Zsolt: A cigány elkövetők számontartása 1988-ig létezett. Igaz, nem árt tudni, hogy kik a cigány elkövetők, mert az elkövetési módszerek tanulmányozásában ennek bizonyos haszna van, de ha ez ilyen nagy problémát okoz a cigányságnak – tudniillik, hogy ezek az adatok megbélyegzésre alkalmasak –, akkor inkább lemondunk erről. Ezért mondom azt, hogy a rendőr soha ne merje azt mondani, hogy tudja, mennyi cigány elkövető van, mert nem tudhatja. Lehet, hogy tudja, de ha a valóságot mondja, akkor is nagy károkat tud okozni.

Grecsó Krisztián: Óriási különbség van a rasszista beszéd meg a rasszizmusról való beszéd között. Mi megmutatunk rasszistákat, karaktereket, akik rasszistaként

viselkednek az adott szituációban, de nem azonosulunk velük. Az állítással, hogy jót tesz nekik, ha nem beszélünk a rasszizmusról, nem értek egyet. Kockázatosnak tartom, mert ez mindenféle kommunikációt lehetetlenné tesz. Nem a rasszizmusról szóló beszéd a hibás a rasszizmusért. Arra a kérdésre válaszolva, hogy a második felvonásnak milyen a romaképe, azt mondom: azért azt ne felejtjük el, hogy egy lövés után vagyunk! Azt szeretnénk volna bemutatni, hogy milyen lehetetlen kitörni a kölcsönös megbélyegzésből. Megpróbálják ugyan, például amikor Danit hallgatja ki a nyomozó. Mind a ketten megpróbálnak ebből kitörni, de mindig elbukik a dolog, mert hol az egyik, hol a másik akadályozza meg. És a kommunikáció ezen kudarcát kellett ábrázolni. Ebben az értelemben nekem nem volt terem arra, hogy bármilyen helyzetben is megmutassam a cigányokat. Hiszen egy lövés után vagyunk. Én itt egy konkrét cigányságképpel nem tudok foglalkozni, hiszen belöttek az ablakon, nincs tovább.

Az előadásról

A „Cigányok” két világ. Tersánszky szerelmi háromszöge egy sosem volt mesevilágban mutatja meg a muzsikusz romákat, de épphogy megmelegsünk köztük, eltörik az idill. Grecsó Krisztián „Cigányok”-ja a mai Magyarországra hozza át a drámát, a szerző úgy írta tovább a darab történetét, hogy a legmélyebbről hozott föl valamit. Magyaroknak, cigányoknak egyaránt. Lelet – a rettegés alól.

Máté Gábor bevállalta, hogy belenyúl a darázsfaszekbe. „Azt akarjuk, hogy üssön; hogy önök hazáig ne találják a lakáskulcsot” – árulta el a rendező a szeptemberi nyílt próba során. Ezt erősíti a mű szerzőjének egy gondolata: „Mindenkinek igaza van. Ebben az országban mindenkinek van igaza. És senki nem érti a másikat, a másik igazság nem igazság. Mindenki fél: a magyarok a cigányoktól, és viszont. Ezért volt élvezetes megírni ezt a darabot. Amiért élni rossz itt.” A fenti idézet Grecsó Krisztiántól származik, aki Máté Gábor kérésére továbbírta, újragondolta Tersánszky Józsi Jenő drámáját. A darabot először „Szidike” címmel, 1923-ban mutatták be, majd átdolgozva, 1930-ban a Nemzeti Színház is műsorára tűzte.

A színkritikából

Erős előadás ez, megveszekedettül erős; micsoda színészek jönnek-mennek a színpadon! – Mindent elhiszünk nekik, pontosabban mindent elhitetnek velünk, mert az az ő mód-szerük, hogy a figurában mindig ott az ember, ennél hatásosabb valami pedig színházban nincsen. Mert ennek a színházi estének arról kellene szólnia, hogy embernek látszó vadállatok azért ölnek meg embereket, mert azok cigányok. És arról, hogy ez túrhetetlen, még akkor is (vagy éppen azért), mert a levegőben lóg, illetve a parlamentben ül a fajelmélet maga; és a néma, illetve olykor nagyon is hangos helyeslés a társadalmi sunnyogás ködébe burkolja az öldöklést. És a Katona éppen azért a Katona, hogy ilyenkor csapjon a nagy színházi asztalra, és nem melleleg belevágja a pofánkba azt, ami oda való.

Csáki Judit

Akárhogyan is tervezték, végül szimmetrikus lett a dráma. Tersánszky mulatós, muzsikus cigányából társadalmi cigányok lettek, a félelem okai és áldozatai, akikkel nem lehet kijönni, mégis kell, mert itt vannak. És mi is itt vagyunk. A történelmi kedélyességből újságcikk lett, az már sajnos az újságcikk hibája, hogy a valóság az ilyen riportokban sem jelenik meg. A színházi valóság pedig az ilyen darabokat kerüli, egyre reménytelenebbnek tűnik az ép bőrrel szabadulás, ezt a darabot nem lehet befejezni, talán mert nem darab. Végül a cigányasszony elmereng, majd népies-cigányos átkot szór a világra, mi meg mehetünk haza megátkozva a pihe-puha ágyba, és elalvás előtt még elégedetten gondolunk arra: megfürödtünk a mélyszegettségben.

Fáy Miklós



Kérdés, hogy a „cigánykérdés”, vagyis hogy a mai Magyarország legnagyobb társadalmi traumájának, a cigányság helyzetének meg kell-e jelennie a színházban. A „Cigányok” a Katonában nem pszichorealista drámai színház, hanem a közelmúlt teátrális leletének föltárása, amelyre szimetri-

kusan ráillesztenek egy frissítést a jelenből. Lássuk, hogyan fedí egymást a kettő, mit jelentett a *cigány* akkor, és mit jelent most, mit mutatott ebből a színház akkor, és mit mutathat meg most. Tersánszky darabja, bár Kosztolányi azt írta róla, hogy „szigorú irodalmi mértékkel is remekmű”, és szereplőinek „semmi közük az adomák füstös moréihoz, a népszínművek émelítő selypegőihöz”. A cigány csak folklór benne, csak kocsmái aláfestő zeneként kell a történethez, melyben a banda ifjú és csapodár újházás primását magához köti erélyes menyecske felesége. A feleség félcigány. Anyja, Harkocsányné ugyan elszólja magát („hogy az Isten nekem is elvette az eszemet, hogy ilyen fekete cigánybandába keveredtem, becsületes polgárasszony létemre”), de ez kedélyesség, nincs jelentősége, *gyűlölködés* itt elő nem fordul, s ha mindenáron ragaszkodunk a rezüméhez, azt a mulatós számvevő, Kukac úr mondja ki a végén: „Csak maradjunk a demokráciánál. Ez a nap méltó a testvéri vigasságra.”

Ma pedig félbemarad a darab, mert egy maszkos alak a nézőtérrel (!) belelő a féltékenységi jelenet közepébe. Igazi *action gratuite*, se előzménye, se oka, se magyarázata – maga az abszurditás. Ennél ragyogóbb *coup de théâtre* évek óta nem volt a magyar színházban. Egy cigány ember, a családfő Harkocsány ott marad holtan. És elkezdődik egy *mai folklór*, à la Tatárszentgyörgy, Léta vagy amit akartok, rasszista gyilkosság, meg ami utána jön, helyszíni töketlenkedés, dilettantizmus, nyomeltüntetés amatőrségből vagy szándékosan, majd továbbgyűrűzve: az „esetet” követő nyomozati, politikai és közéleti manipulációk, bunkó rendőrökkel, beszart nyomozóval, cinikus kisebbségi politikussal, rózsadombi idealista liberális újságírónövel, okkal-ok nélkül cigányozó lakos-

sággal, és persze magukkal az áldozatokkal, a cigányokkal. Hogy ezek azonosak-e avagy sem az „első felvonás” cigányaival? A lehető legrosszabb kérdés. Persze, hogy igen, és persze, hogy nem. Ők ugyanazok, csak mi látjuk másképp őket. „Ők kézzelfogható igazságok – írja róluk Kosztolányi –: szmokingjukban is rejtélyes egyiptomiak, mézesmázosak és kotnyelesek, cserfesek és ravaszak, pipogyák és kedvesek, hajlékonyak, mint a macskák, és alattomosak, mint a kígyók.” A Katona színpadán ellopják a halottat, teát-rálisan siratják, nem engedik fölboncolni, könyörögnek, szitkozódhatnak és kezet csókolhatnak érte. Alázatoskodhatnak és számon kérik a jogaikat. Kezelhetetlenek. „Ránk hozták a bajt. Azzal, hogy vannak” – mondja a darab egyik szereplője. „Ne cigányozzon – mondja egy másik. – Nem gyűlölködés a téma.” De bizony az.

A Katona-változat nem drámai mélyfúrás, hanem a Tersánszky-sztereotípiá mai változata. Találó tükrözés. Pontosan annyi, amennyit a „cigánykérdésből” a magyar színház elbírt. Grecsó helyzetfelismerése tökéletes, és bitang jó mondatokat ír. Neki is, illetve a Nyomozónak van egy markáns rezümémondata a cigányok „felé”: „Ha nem létezne a valóság, ahogyan létezik, én is magával tartanék.”

Koltai Tamás

SUMMARY

J. Jenő Tersánszky - Krisztián Grecsó: Gypsies. Meeting policemen in the József Katona Theatre

SULYOK Judit

The role of theatre is to offer a mirror to society, so we may recognize ourselves and our lives, and to see if we live right. Police officer students and their tutors went to see a theatre performance about serial killers targeting gypsies and the ensuing investigation. After the play they had a chance to talk to the writer, the director and the actors, which gave an opportunity for the sensitization of the participants about the issue.